

เรื่องเล่าและพิธีกรรมการบูชาพระมหาจักรพรรดิ

Narratives and Worship Rituals

of Phra Maha Chakrabhat

พัชร รุจิรานันท์ / Phatchara Rujiranun¹

อภิวัฒน์ สุธรรมดี / Apiwat Suthamdee¹

ธรรณปพร หงษ์ทอง / Thannapaporn Hongthong¹

Received: May 21, 2024 Revised: Aug. 14, 2024 Accepted: Sep. 25, 2024

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระมหาจักรพรรดิ และ 2) ศึกษาพิธีกรรมการบูชาพระมหาจักรพรรดิ โดยเก็บข้อมูลระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566 - เมษายน พ.ศ. 2567 จากเอกสารลายลักษณ์อักษร ข้อมูลมุขปาฐะ ข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต และข้อมูลภาคสนาม ซึ่งเก็บข้อมูลจากสถานปฏิบัติธรรมพุทธพรหมปัญญา สาขาบางมด อำเภอหนองไผ่ จังหวัด เพชรบูรณ์ โดยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดเรื่องแบบเรื่องของสตีธ ทอมป์สัน (Stith Thomson) และแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมของ วิक्टर เทอร์เนอร์ (Victor Turner)

ผลการวิจัยพบว่า เรื่องเล่าพระมหาจักรพรรดิจำแนกได้ 3 แบบเรื่อง ได้แก่ 1) แบบเรื่องพระมหาจักรพรรดิผู้มีบุญบารมี 2) แบบเรื่องพระเก็จถ่ายทอด ศาสตร์พระมหาจักรพรรดิ และ 3) แบบเรื่องมนุษย์ใช้ศาสตร์พระมหาจักรพรรดิ ทั้งนี้เรื่องเล่าเหล่านี้มีพลวัตจากเรื่องที่เล่าถึงพระมหาจักรพรรดิว่าเป็นผู้มีบุญบารมี

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

¹Faculty of Humanities and Social Sciences, Bansomdej Chaopraya Rajabhat University

สูงส่งและเกี่ยวข้องกับหลักธรรมในศาสนาและพระพุทธเจ้าในตวับทเอกสารลายลักษณ์ สู่เรื่องเล่าพระมหากัจจกรพรรดิที่สัมพันธ์กับมนุษย์ปุถุชน โดยมีพระเกจิอาจารย์เป็นตัวเชื่อมในกลุ่มข้อมูลชุมชนปาฐะ และเรื่องเล่าความเชื่อพระมหากัจจกรพรรดิที่มีอานุภาพบารมีในการสนองความต้องการทางโลกแก่ผู้ที่นับถือบูชาผ่านกลุ่มเรื่องเล่าที่ส่วนใหญ่ปรากฏในอินเทอร์เน็ต

พิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดิซึ่งเป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย 1) พิธีการสวดมนต์เจริญภาวนาพระคาถามหากัจจกรพรรดิ และ 2) พิธีกรรมการหล่อพระพุทธรูปทรงเครื่องพระมหากัจจกรพรรดิ ทั้งนี้พิธีกรรมดังกล่าวปรากฏวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สำคัญ เช่น พระพุทธรูปพระมหากัจจกรพรรดิ ภาพถ่ายหลวงปู่ดู่ พรหมปัญโญ การสวดพระคาถามหากัจจกรพรรดิ และการครอบวัดถมงคลพระมหากัจจกรพรรดิ สัญลักษณ์เหล่านี้สื่อความหมายถึงการยอมรับบูชาความศรัทธาในอำนาจบารมีของพระมหากัจจกรพรรดิในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอานุภาพในการตอบสนองความปรารถนาทางโลก รวมถึงอุดมคติเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด กรรม และภพภูมิด้วย

เรื่องเล่าและพิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดิเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของพระพุทธศาสนา เพื่อสามารถตอบสนองผู้คนในโลกสมัยใหม่ได้ อีกทั้งทำให้เห็นการสร้างสรรคความเชื่อและพิธีกรรมใหม่ ๆ โดยอาศัยรากทางวัฒนธรรม

คำสำคัญ : เรื่องเล่า พิธีกรรม พระมหากัจจกรพรรดิ

Abstract

This research aimed to: 1) study the narratives about Phra Maha Chakrabhat and 2) examine worship rituals of Phra Maha Chakrabhat. Data were collected from written documents, oral traditions, online media, and field research between February 2023 and April 2024 at Bhuddhaphrompanyo Dhamma Monastery, Yang Ngam Branch, Nong Phai District, Phetchabun Province. The study

applied Stith Thompson's tale types and Victor Turner's concept of symbolism in rituals.

The research findings revealed that the narratives of Phra Maha Chakrabhat could be categorized into 3 types: 1) narratives of Phra Maha Chakrabhat as a powerful and virtuous ruler, 2) narratives of a spiritual master who transmitted Phra Maha Chakhrabhat's knowledge, and 3) narratives of laypeople using Phra Maha Chakhrabhat's teachings. These narratives are a dynamic progression from stories depicting Phra Maha Chakrabhat as a figure of virtue and power, an honored one with merits and perfections, related to Buddha and religious principles in the written documents, to stories in the oral traditions where monks served as intermediaries between Phra Maha Chakrabhat and ordinary people. Additionally, the narratives about the belief in Phra Maha Chakrabhat's supernatural power to fulfill worldly desires of the worshippers were popularized on the internet.

The worship rituals of Phra Maha Chakrabhat examined in this research were: 1) the praying and chanting of Phra Maha Chakrabhat mantra and meditation, and 2) the ritual of casting crowned Buddha images of Phra Maha Chakrabhat in full regalia. There are important symbolic objects and actions in these rituals such as Phra Maha Chakrabhat Buddha image, photographs of Luang Pu Du Phrompanyo, the chanting of Phra Maha Chakrabhat mantra, and the consecration of Phra Maha Chakrabhat's talismans. These symbols conveyed the meaning of acceptance of worship and faith in the power of Phra Maha Chakrabhat as powerful sacred entity

capable of fulfilling worldly desires including ideals related to reincarnation, karma, and the various realms of existence.

Narratives and worship rituals of Phra Maha Chakrabhat were social phenomena reflecting the adaptation of Buddhism to meet the needs of people in the modern world. They also showed the creation of new beliefs and rituals based on cultural roots.

Keywords : Narrative, Ritual, Phra Maha Chakrabhat

บทนำ

บทความวิจัยเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง “เรื่องเล่าและพิธีกรรมการบูชาพระมหาจักรพรรดิ” หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาของ พัชร รุจิรานันท์ โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ สุธรรมดี และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธรรณพพร หงษ์ทอง เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา หมายเลขจริยธรรมการวิจัย 017/67E14

เมื่อกล่าวคำว่า “พระมหาจักรพรรดิ” ในสังคมไทยมีแนวคิดหลากหลายรูปแบบผสมผสานอยู่ เช่น พระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้า พระพุทธรูปทรงเครื่อง พระพุทธรูปปางพระมหาจักรพรรดิ และแนวคิดเรื่องจักรพรรดิราชาในบริบทปัจจุบันได้เกิดปรากฏการณ์ความนิยมบูชาพระมหาจักรพรรดิอย่างเป็นรูปธรรม ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างแนวคิดกับความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับพระมหาจักรพรรดิ

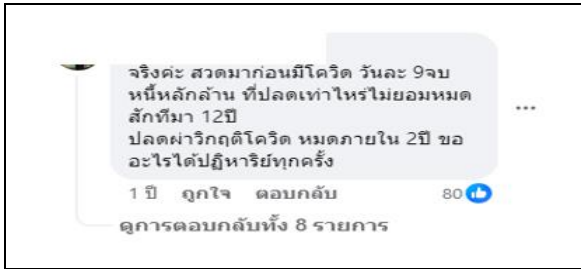
เรื่องเล่าพระมหาจักรพรรดิเป็นเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในเอกสารลายลักษณ์เก่าแก่ เช่น พระไตรปิฎก ไตรภูมิกถา ฯลฯ เนื้อหาส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงพระมหาจักรพรรดิในเอกสารลายลักษณ์อักษรเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับหลักธรรม วัตรปฏิบัติ คุณลักษณะ และความยิ่งใหญ่ของพระมหาจักรพรรดิ นอกจากนี้ สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงปรากฏเรื่องเล่าพระมหาจักรพรรดิในบทชมพูปติสูตร

ซึ่งเป็นพระสูตรนอกพระไตรปิฎก เนื้อความกล่าวถึง พญามหาชมพูผู้เชื่อว่าตนเป็นจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่ จนพระพุทธรูปองค์ต้องเนรมิตพระวรกายอย่างพระราชาราช ทรงเครื่องพระเจ้าจักรพรรดิงดงามประดุจทำวมหาพรหมเพื่อมาปราบทมิฬมานะของพญามหาชมพู (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551, น.235)

บทชมพูปติสูตรนี้คงเป็นที่รับรู้แพร่หลาย ดังปรากฏหลักฐานว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้ส่งหนังสือชมพูปติวัตถุไปให้แก่พระเจ้าเกียรติศิริ กษัตริย์ลังกาผ่านพระสงฆ์ซึ่งเดินทางมาสืบทอดพระพุทธศาสนา (ศานติ ภัคคิคำ, 2549, น.33) ไม่เพียงเท่านั้นเรื่องเล่าในพระสูตรนี้ยังนำไปสู่คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องหรือพระพุทธรูปปางมหาจักรพรรดิ ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากในราวพุทธศตวรรษที่ 23 ที่เห็นได้จากการพบพระพุทธรูปกลุ่มนี้หลากหลายขนาด เช่น พระพุทธรูปพระมหาจักรพรรดิ 12 องค์ วัดไชยวัฒนาราม พระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิที่วัดหน้าพระเมรุฯ ฯลฯ (พระธรรมโกศาจารย์ อนุจารีเถระ, 2519, น.478) จะเห็นว่าพระมหาจักรพรรดิได้เปลี่ยนแปลงจากเรื่องเล่าไปสู่รูปเคารพ ซึ่งเป็นวัตถุที่สัมผัสได้ด้วยผัสสะพื้นฐานของมนุษย์

ในด้านเรื่องเล่า ได้ปรากฏลวดของเรื่องเล่าพระมหาจักรพรรดิ เช่นเรื่องเล่าพระเกจิอาจารย์ที่เป็น “ตัวเชื่อม” ระหว่างพระมหาจักรพรรดิกับมนุษย์ รวมถึงเรื่องเล่าที่เล่าถึงอานุภาพของพระมหาจักรพรรดิในการตอบสนองความต้องการทางโลกของปุถุชน ฯลฯ ในที่นี้ขอยกตัวอย่างเรื่องเล่าเกี่ยวกับอานุภาพของการสวดคาถาพระมหาจักรพรรดิที่เล่าไว้ในอินเทอร์เน็ต ทั้งนี้คุณปู ไปรยา นักแสดงได้เล่าว่า “เธอเห็นวัดไทยที่ LA สวดคาถาพระมหาจักรพรรดิ จึงสวดบ้าง แล้วนำมาสวดบูชาวันละ 21 จบที่บ้านทุกคืน สวดแล้วอธิษฐานกระแสนิจ คิดถึงสิ่งที่อยากได้ คิดถึงสิ่งดี ๆ แล้วแผ่เมตตาจิตออกไป เธอเชื่อว่าสิ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เธอประสบความสำเร็จ” (วันบันเทิง-oneบันเทิง, 2565) เรื่องราวนี้ได้เผยแพร่ในรายการแฉ ช่องวัน 31 รวมถึงเฟซบุ๊กและยูทูบ ซึ่งได้มีผู้มาแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้จำนวนมาก เช่น มีผู้ชม

รายการคนหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นว่า การสวดพระคาถามหาจักรพรรดิ ทำให้การเงินของเธอดีขึ้นจนปลดหนี้ก้อนโตได้ ดังปรากฏในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ประสบการณ์จากการสวดมนต์เจริญภาวนา
บทพระคาถามหาจักรพรรดิ
(ที่มา : วันบันเทิง-one บันเทิง, 2565)

เรื่องเล่าพระมหาจักรพรรดิมีพลวัต กระทั่งได้กลายเป็นความเชื่อและพิธีกรรม โดยที่พระวรวงศ์วิริยโรหรือหลวงตาม้า ซึ่งเป็นหนึ่งในพระเกจิอาจารย์ที่มีเรื่องเล่าว่าท่านรู้วิชา “ภูติพระพุทเจ้า” โดยศึกษาศาสตร์ดังกล่าวจากพระพรหมปัญญา หรือหลวงปู่ตุ๋ วัดสะแก หลวงตาม้าได้เผยแพร่ความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระมหาจักรพรรดิ โดยสร้างสถานปฏิบัติธรรมพุทธพรหมปัญญาขึ้นแล้วกว่า 10 สาขา อาทิ สถานปฏิบัติธรรมพุทธพรหมปัญญา สาขาบางแกม อำเภอนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ สถานปฏิบัติธรรมดังกล่าวมีพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับพระมหาจักรพรรดิ เช่น พิธีการสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหาจักรพรรดิ พิธีกรรมการหล่อพระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิ ฯลฯ

เรื่องเล่าพระมหาจักรพรรดิ ถือเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมการหล่อพระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิ และการจัดสร้างวัตถุมงคลที่มีความเกี่ยวข้องกับพระมหาจักรพรรดิ สอดคล้องกับ ศิราพร ณ ถลาง (2563, น.364-365) กล่าวว่า ตำนานเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม กล่าวคือ สมาชิกในสังคมใช้เรื่องเล่าประเภทตำนานในการอธิบายเหตุผลและที่มาในการประกอบพิธีกรรม ตำนานจึงมีลักษณะเป็นนามธรรม ขณะที่พิธีกรรมเป็นรูปธรรม กรณีข้างต้น ผู้วิจัยจึงมี

สมมติฐานว่า ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระมหากักรพรรดิน่าจะมี “ที่มา” จากเรื่องเล่าพระมหากักรพรรดิ ทั้งเรื่องเล่าที่อยู่ในตัวบทเก่าแก่ และเรื่องเล่าที่เป็นพลวัต

จากข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจรวบรวมเรื่องเล่าพระมหากักรพรรดิและวิเคราะห์แบบเรื่องเพื่อเชื่อมโยงประเด็นดังกล่าว นอกจากนี้ พิธีกรรมบูชาพระมหากักรพรรดิ แม้จะยังยึดโยงอยู่กับหลักธรรมในพุทธศาสนาแต่มีวิธีการและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมที่ “เน้น” และ “ต่าง” จากพุทธศาสนากระแสหลัก ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์สัญลักษณ์ในพิธีกรรมเหล่านั้น เพื่อหาความหมายและความคิดที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังพิธีกรรม ทั้งนี้ผลการศึกษาน่าจะเป็นช่องทางหนึ่งที่ช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับ “เรื่องเล่าและพิธีกรรมการบูชาพระมหากักรพรรดิ” ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่น่าสนใจในสังคมไทยปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระมหากักรพรรดิ
2. เพื่อศึกษาพิธีกรรมการบูชาพระมหากักรพรรดิ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเล่าและพิธีกรรมการบูชาพระมหากักรพรรดิ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566 - เมษายน พ.ศ. 2567 ข้อมูลในการวิจัยประกอบด้วย “เรื่องเล่าพระมหากักรพรรดิ” ในงานเขียนลายลักษณ์อักษร ข้อมูลสมุขปาฐะ และข้อมูลที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ยูทูบ เว็บไซต์ ฯลฯ ส่วนข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากสถานปฏิบัติธรรมพุทธพรหมปัญโญ สาขาบางมด อำเภอนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งประกอบด้วยพิธีกรรมการสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหากักรพรรดิ และพิธีกรรมการหล่อพระพุทธรูปทรงเครื่องพระมหากักรพรรดิ โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาองค์ประกอบและสัญลักษณ์ในพิธีกรรม หลังจากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดแบบเรื่อง ของสติธ ทอมป์สัน (Stith Thomson) และ

แนวคิดวัตถุประสงค์ต่อพฤติกรรมสัญลักษณ์ของ วิคเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) เพื่อสรุปและอภิปรายผลในส่วนสุดท้าย

ผลการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องเล่าและพิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดิ ในชั้นแรกผู้วิจัยจะนำเสนอแบบเรื่องของเรื่องเล่าพระมหากัจจกรพรรดิ และวิเคราะห์พิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดิตามลำดับรายละเอียดดังนี้

แบบเรื่องของเรื่องเล่าพระมหากัจจกรพรรดิ

แบบเรื่องของเรื่องเล่าพระมหากัจจกรพรรดิจำแนกได้ 3 แบบเรื่อง ดังนี้

1. แบบเรื่องพระมหากัจจกรพรรดิผู้มีบุญบารมี

แบบเรื่องพระมหากัจจกรพรรดิผู้มีบุญบารมี ปรากฏในตัวบทที่เป็นลายลักษณ์อักษรได้แก่ พระไตรปิฎก ไตรภูมิภิกขา บทชมพุดิสูตร (พระสูตรนอกพระไตรปิฎก) เนื้อหาหลักมีการกล่าวถึงพระมหากัจจกรพรรดิที่เป็นภาพแทนของพระโพธิสัตว์ ผู้ถือปฏิบัติธรรม บำเพ็ญบารมี มีอำนาจ และมีความยิ่งใหญ่ พระมหากัจจกรพรรดิที่ปรากฏในเรื่องเล่าดังกล่าวไม่มีใครมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ปุถุชนนัก แต่ถือว่ามีผลสำคัญ เนื่องจากเป็นต้นทาง หรือต้นเค้าความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระมหากัจจกรพรรดิ ตัวอย่างเรื่องเล่าในกลุ่มนี้ เช่น “เรื่องเล่าพระเจ้าจักรพรรดิสังขะ” ซึ่งอยู่ในชุดตันตปิฎก บทจักกวัตติสูตร ดังนี้

พระเจ้าจักรพรรดิสังขะ มีราชธานีนามว่า “เกตุมดี” ตั้งอยู่ในชมพูทวีป พระองค์เป็นพระราชอาผู้ทรงธรรมสามารถเอาชนะธรรมได้ โดยใช้หลักธรรมและมีต้องใช้อาชาในรัชสมัยของพระองค์ก็บังเกิดรัตนะ 7 ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คฤหบดีแก้ว และปริณายกแก้ว ในสมัยเดียวกันนี้ พระเมตไตรยพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ใหม่ พระเจ้าจักรพรรดิสังขะได้ทรงบริจาคทานให้แก่สมณพราหมณ์

คนกำพร้าว คนเดินทาง วณิพก และยาจกทั้งหลาย ภายหลังจาก
จึงสละราชสมบัติแล้วเสด็จออกผนวชในสำนักของพระเมตไตรย
พระพุทธเจ้า เมื่อบวชแล้วก็ได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ไม่ประมาท
กระทั่งรู้แจ้ง

(พระไตรปิฎกฉบับหลวง, 2549, 15/7/348–352)

แบบเรื่องพระมหาจักรพรรดิผู้มีบุญบารมีลำดับเหตุการณ์ได้ดังนี้

A พระมหาจักรพรรดิเป็นผู้มีบุญบารมี

B บังเกิดสิ่งของ เหตุการณ์ที่แสดงถึงบุญบารมี และการบำเพ็ญเพียร

B1 บังเกิดแก้ววิเศษเจ็ดประการ

B2 บังเกิดพระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิ

B3 ปราบมารหรือชนะการประลองฤทธิ์

B4 สละราชสมบัติเพื่อออกบวช

B5 ประพฤติตามหลักจักรวัตตีสูต

B6 ให้ทาน และช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก

B7 ทำนุบำรุงพุทธศาสนา

C ผลแห่งการบำเพ็ญเพียรและประพฤตินิธมของพระมหาจักรพรรดิ

C1 สำเร็จพระอรหันต์

C2 ทรงเป็นใหญ่แก่ราชาทั้ง 4 ทิศ

C3 ถือกำเนิดเป็นพระพุทธเจ้า

C4 มีอำนาจ บารมี

2. แบบเรื่องพระเกจิถ่ายทอดศาสตร์พระมหาจักรพรรดิ

แบบเรื่องพระเกจิถ่ายทอดศาสตร์พระมหาจักรพรรดิเป็นเรื่องเล่า
มุขปาฐะ ซึ่งในเวลาต่อมาส่วนหนึ่งได้รับการบันทึกไว้ในรูปแบบการเขียน
พระเถรอาจารย์หรือพระเกจิอาจารย์ที่ปรากฏในเรื่องเล่ากลุ่มนี้ ได้แก่ หลวงปู่ใหญ่
เทพโลกอุดร หลวงปู่ทวด หลวงปู่ตุ๋ และหลวงตาม้า เรื่องเล่าส่วนใหญ่จะเล่าถึง
การที่พระเกจิอาจารย์ดังกล่าวได้เรียนวิชา “ภูติพระพุทธเจ้า” ทิพยจักร (2556,

น.109-110) อธิบายว่า ญาติพระพุทธรูปเจ้า คือ พลังงานและพลังพุทธคุณ อันบริสุทธิ์ของพระพุทธรูปเจ้าตั้งแต่องค์ปฐม องค์ปัจจุบัน และพระพุทธรูปเจ้า ในอนาคตกาล ซึ่งยังคงอยู่มิได้สูญสลายไปตามกาลเวลา การสืบทอดวิชา ดังกล่าวเกิดจากการเรียนในนิมิตและเรียนแบบตัวต่อตัว พระเกจิอาจารย์ เหล่านี้มีสถานะพิเศษ คือ ทำหน้าที่เป็น “สื่อกลาง” เชื่อมโยงความเชื่อเกี่ยวกับ พระมหากษัตริย์พระรัตนไตร์แก่พุทธศาสนิกชน ท่านได้จัดสร้างวัดถมุงคล เผยแพร่ หลักปฏิบัติและหลักคำสอน ทำให้ผู้คนศรัทธา และยึดถือเป็นที่พึ่งทางใจ ตัวอย่างเรื่องเล่าในกลุ่มนี้ เช่น เรื่องเล่าหลวงปู่คู่กับพระมหากษัตริย์พระรัตนไตร์ ดังนี้

หลวงปู่คู่ พรหมปัญญา วัดสะแก ถือเป็นพระเถระจารย์ ผู้มีความรอบรู้เกี่ยวกับศาสตร์พระมหากษัตริย์พระรัตนไตร์ ถือเป็นผู้มี บุญญาธิการ เมื่อยังเป็นทารกนั้นท่านได้พลัดตกลงไปในคลอง แต่ไม่จมน้ำและไม่ไหลไปตามสายน้ำ เมื่ออายุ 21 ปี ท่านได้บวช เป็นพระ ระหว่างนั่งสมาธิท่านได้พบกับหลวงปู่ใหญ่เทพโลกอุดร และหลวงปู่ทวดในนิมิต ท่านทั้งสองได้ถ่ายทอดวิชาญาติพระเจ้า ให้แก่หลวงปู่คู่ ต่อมาจึงได้จัดสร้างพระเครื่องสำหรับทำกรรมฐาน โดยใช้วิชาญาติพระพุทธรูปเจ้าปลุกเสก เพื่อให้ผู้บูชากำไว้ในมือ ขณะสวดมนต์จะทำให้มีสมาธิได้เร็วขึ้น

(ทิพยจักร, 2556, น.108-116)

แบบเรื่องพระเกจิถ่ายทอดศาสตร์พระมหากษัตริย์พระรัตนไตร์ มีลำดับเหตุการณ์ ได้ดังนี้

A พระเกจิอาจารย์ผู้รู้ศาสตร์พระมหากษัตริย์พระรัตนไตร์

A1 หลวงปู่ใหญ่เทพโลกอุดร

A2 หลวงปู่ทวด

A3 หลวงปู่คู่

A4 หลวงตาม้า

B การกำเนิดและการถ่ายทอดวิชา “ญาติพระพุทธรูปเจ้า”

B1 กำเนิดวิชาญาติพระพุทธรูปเจ้า

B2 การถ่ายทอดในนิมิต

B3 การถ่ายทอดโดยการเรียนกับพระเกจิอาจารย์ที่รู้วิชาภูติ
พระพุทธรูปโดยตรง

C พระเกจิอาจารย์เป็นตัวเชื่อมศาสตร์พระมหากัจจกรพรรดิกับประชาชน

C1 การสอนศาสตร์พระมหากัจจกรพรรดิแก่ประชาชน

C2 การแต่งบทสวดพระมหากัจจกรพรรดิ

C3 การจัดสร้างพระพุทธรูปและวัตถุมงคลพระมหากัจจกรพรรดิ

แบบเรื่องพระเกจิถ่ายทอดศาสตร์พระมหากัจจกรพรรดิเป็นพลวัต
ของเรื่องเล่า เรื่องเล่ากลุ่มนี้ทำหน้าที่เชื่อมโยงพระมหากัจจกรพรรดิจากที่เป็น
ภาพแทนพระโพธิสัตว์อันสูงส่ง ให้เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับมนุษย์ปุถุชน โดยมี
“พระเกจิอาจารย์” ที่มีสถานะพิเศษเป็น “ตัวเชื่อม”

3. แบบเรื่องมนุษย์ใช้ศาสตร์พระมหากัจจกรพรรดิ

แบบเรื่องมนุษย์ใช้ศาสตร์พระมหากัจจกรพรรดิกับการตอบสนอง
ความต้องการทางโลก มีความเกี่ยวข้องกับขมารวาส หรือพุทธศาสนิกชนที่ศรัทธา
และสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหากัจจกรพรรดิเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว
จิตใจในการดำเนินชีวิตประจำวัน และตอบสนองด้านปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต
เรื่องเล่าดังกล่าวปรากฏในสื่อออนไลน์ โดยมักเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ที่
ตนเองได้จากการปฏิบัติธรรม การสวดบทพระคาถามหากัจจกรพรรดิ การอธิษฐาน
ขอพรและการสมความปรารถนา ตัวอย่างเรื่องเล่าในกลุ่มนี้ เช่น เรื่องเล่า
“ป่วยเป็นโรคซึมเศร้า สวดบทพระคาถามหากัจจกรพรรดิแล้วดีขึ้น” โดยผู้ใช้ยูทูป
รายหนึ่ง ดังนี้

เริ่มสวดบทพระคาถามหากัจจกรพรรดิเมื่อปลายปีที่ผ่านมา
เจอมรสุมในชีวิตมากมายแทบจะเอาชีวิตไม่รอด แฟนทิ้ง
โดนโกงเงิน ต้องย้ายโรงเรียนลูกเพราะไม่มีเงินส่ง เป็นโรคซึมเศร้า
แพนิค ร้องไห้ทุกวัน ไม่อยากเจอหน้าใคร ... สิ่งที่ทำได้ คือ
สวดมนต์ภาวนา ใจลอยบ้าง งงบ้าง มึนบ้าง พยายามสวดทุกวัน
ขอความเมตตาจากหลวงปู่ให้ช่วยเราและลูกให้หลุดพ้นกับ

สิ่งที่เจออยู่ ค่อย ๆ สบายใจขึ้น เริ่มตั้งสติได้ รู้สึกว่าตัวเอง
เข้มแข็งขึ้น เชื่อว่าหลวงปู่อยู่ข้าง ๆ ไม่ทิ้งเราไปไหน ...ทุกวันนี้
รักษาตัวจากซึมเศร้า ดีขึ้นตามลำดับ เจอใครที่กำลังมีทุกข์จะ
แนะนำให้สวดตลอดเลยคะ

(เวสสะเศรษฐี, 2563)

แบบเรื่องมนุษย์ใช้ศาสตร์พระมหาจักรพรรดิมีความสำคัญ คือ มีการนำ
เรื่องเล่าจากบทชมพูปติสูตรมาสร้างเป็นวัตถุสัญลักษณ์ให้เป็นรูปธรรมได้
โดยเฉพาะการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิ รวมถึงการนำพระเกจิ
อาจารย์ผู้ที่เป็นพระเกจิอาจารย์ผู้มีพุทธศาสนิกชนนับถือเป็นจำนวนมาก
เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งมี
ลำดับเหตุการณ์ ดังนี้

A มนุษย์ปุถุชนประสบปัญหาหรือมีความปรารถนาในเรื่องทางโลก

A1 หน้าที่การงาน A2 ความเจ็บป่วย A3 ความรัก

A4 โชคลาภเงินทอง A5 เมตตามหานิยม A6 คู่ครองแคล้วคลาด

B มนุษย์อ้อนวอนขอให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์แห่งพระมหาจักรพรรดิช่วยเหลือ

B1 อ้อนวอนโดยการสวดบทพระคาถามหาจักรพรรดิ

B2 อ้อนวอนโดยการบูชาวัตถุมงคลพระมหาจักรพรรดิ

B3 อ้อนวอนโดยการเข้าร่วมพิธีกรรมการหล่อพระพุทธรูปทรงเครื่อง

จักรพรรดิ

B4 อ้อนวอนโดยเดินทางไปปฏิบัติธรรม ณ วัดที่นับถือบูชาพระมหา

จักรพรรดิ

C สิ่งที่อ้อนวอนขอสมปรารถนา

แบบเรื่องมนุษย์ใช้ศาสตร์พระมหาจักรพรรดิเป็นแบบเรื่องที่สะท้อน
ให้เห็นว่า พระมหาจักรพรรดิมีอำนาจวิเศษในการดลบันดาลให้สิ่งที่ผู้คน
อ้อนวอนขอเกิดผลสัมฤทธิ์ เช่น ได้งาน ได้โชคลาภ ได้เจอคนรัก หายจาก

ความเจ็บป่วย ฯลฯ ในแง่นี้ พระมหากัจจกรพรรดิจึงได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดำรงอยู่อย่างใกล้ชิดตมมนุษย์ปุถุชน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าเรื่องเล่าพระมหากัจจกรพรรดิมีพลวัตจากพระมหากัจจกรพรรดิที่เป็นพระโพธิสัตว์ผู้สูงส่งมาเชื่อมกับพระเกจิอาจารย์ที่มีสถานะพิเศษด้วยวิชา “ภูติพระพุทเจ้า” แล้วเผยแพร่วิชา คำสอน และหลักปฏิบัติสู่ประชาชน ทำให้ “พระมหากัจจกรพรรดิ” กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หนึ่งที่อยู่ใต้อิทธิพลชีวิตเป็นที่พึ่งพิงของผู้คนที่มีทุกข์ เรื่องเล่าดังกล่าวเป็นต้นเค้าของความเชื่อ และเป็นกลวิธีการอธิบายถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม รวมถึงการสร้างวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับพระมหากัจจกรพรรดิ ดังที่จะนำเสนอในประเด็นต่อไป

พิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดิ

พิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดิ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามจากสถานปฏิบัติธรรมพุทธพรหมปัญโญ สาขาบางงาม อำเภอนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566 - เมษายน พ.ศ. 2567 ประกอบด้วยพิธีกรรมการสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหากัจจกรพรรดิ และพิธีกรรมการหล่อพระสมเด็จจองค์ปฐมบรมมหากัจจกรพรรดิ รายละเอียดดังนี้

1. พิธีกรรมการสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหากัจจกรพรรดิ

พิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมประจำวัน สถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้มีการสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหากัจจกรพรรดิ วันละ 6 รอบ ได้แก่ เวลา รอบที่ 1 เวลา 10.00 น. รอบที่ 2 เวลา 13.00 น. รอบที่ 3 เวลา 15.30 น. รอบที่ 4 เวลา 18.00 น. รอบที่ 5 เวลา 20.00 น. และรอบที่ 6 เวลา 21.00 น. ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยเก็บข้อมูลการสวดในรอบที่ 5 คือ เวลา 20.00 น. ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พิธีสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหากัจจกรพรรดิจัดขึ้นที่สถานปฏิบัติธรรมพุทธพรหมปัญโญ สาขาบางงาม อำเภอนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดย พระวรวงศ์ วิริยโร หรือหลวงตาม้า เป็นผู้นำในการประกอบ

พิธี ผู้เข้าร่วมพิธีประกอบผู้เคารพศรัทธา ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคน ประมาณ 50 คน และมีผู้ศรัทธาอีกส่วนหนึ่งที่ร่วมพิธีสวดพร้อมกันผ่านการแพร่ภาพแบบถ่ายทอดสดทางเพจเฟซบุ๊กและยูทูป เครื่องประกอบพิธีประกอบด้วย พระพุทธรูปจักรพรรดิทรงเครื่อง รูปหล่อลอยองค์หลวงปู่ดู่ พรหมปัญโญ และภาพถ่ายหลวงปู่ดู่ พรหมปัญโญ วัดสะแก สิ่งเหล่านี้ทางสถานปฏิบัติธรรมจัดเตรียมไว้ให้ นอกจากนี้ ยังมีเครื่องประกอบพิธีที่ผู้เข้าร่วมพิธีเตรียมมาเอง คือ พระผงจักรพรรดิขนาดห้อยคอ โดยเลี่ยมกรอบแขวนกับสร้อยลูกประคำ

พิธีสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหาจักรพรรดิรอบนี้ เริ่มขึ้นในเวลา 19.00 น. ลำดับของพิธีกรรม เมื่อหลวงตาม้ามาถึงก็ได้มีการเจิมวัดถุมนก จากนั้นหลวงตาม้าได้คล้องวัดถุมนกพระผงจักรพรรดิแก่ผู้ศรัทธาที่มาครั้งแรก เสร็จแล้วท่านได้บรรยายธรรมประมาณ 1 ชั่วโมง ต่อจากนั้นเป็นการเริ่มต้นสวดมนต์โดยหลวงตาม้า ซึ่งนั่งอยู่บนอาสนะตรงกลางด้านหน้า เป็นผู้นำสวด ส่วนผู้ศรัทธาที่มาร่วมสวดมนต์นั่งอยู่ภายในศาลา มีรูปภาพหลวงปู่ดู่ตั้งอยู่ด้านหน้าแต่ละคน กำพระผงจักรพรรดิ แล้วสวดมนต์ร่วมกัน บทสวดประกอบด้วยคำตั้งสัจจะอธิษฐาน บทบูชาพระ บทบูชาหลวงปู่ทวด บทบูชาหลวงปู่ดู่ บทบูชาหลวงตาม้า บทพระคาถามหาจักรพรรดิ บทตั้งสัจจะอธิษฐาน หลังสวดมนต์ และบทแผ่เมตตา

ภาพที่ 2 อุบาสก และอุบาสิกา ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม
การสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหาจักรพรรดิ
(ที่มา : พิชร รุจิรานันท์, 2567)

ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจ คือ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมการสวดมนต์ เจริญภาวนาบทพระคาถามหาจักรพรรดิส่วนใหญ่เป็น “เพศหญิง” ส่วนใหญ่ อยู่ในวัยทำงาน ทั้งนี้เพศหญิงถือเป็นบุคคลที่มีบทบาทต่อการชักนำคนใกล้ชิด และผู้ที่ตนเองรู้จักมาเข้าร่วมพิธีกรรมการบูชาพระมหาจักรพรรดิ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า มีวัยรุ่นหรือคนรุ่นใหม่ที่เดินทางมาร่วมการสวดมนต์ในครั้งนี้ด้วย หนึ่งจากการสังเกตพบว่า ผู้คนเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นคนในพื้นที่ ขณะที่อีกส่วนหนึ่ง เดินทางมาจากแหล่งอื่น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักศึกษาเพศหญิง จำนวน 3 คน อายุประมาณ 20 ปี ซึ่งกำลังศึกษาอยู่มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในจังหวัดกาฬสินธุ์ เดินทางมาสถานปฏิบัติธรรมเมื่อมีเวลาว่างจากการเรียนและการทำกิจกรรม ภายในมหาวิทยาลัย นักศึกษากลุ่มนี้ได้นับถือบูชาพระมหาจักรพรรดิและ หลวงปู่ดู่ พรหมปัญโญ มาแล้วประมาณ 1 ปี และได้รู้จักสถานปฏิบัติธรรม แห่งนี้ทางสื่อออนไลน์ สำหรับมูลเหตุของการนับถือพระมหาจักรพรรดิ หนึ่งในผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า จุดเริ่มต้นของการเลือกสวดมนต์เจริญภาวนา บทพระคาถามหาจักรพรรดิ เกิดจากความผิดหวังด้านความรัก และจากนั้นก็ มีปัญหาด้านสุขภาพจิต (โรคแพนิคและโรคซึมเศร้า) เมื่อได้สวดบทพระคาถา มหาจักรพรรดิ ปฏิบัติธรรม และฟังธรรมะจากหลวงตาม้าซึ่งบรรยายทุก ๆ วัน ในช่วงเวลาค่ำ ทำให้จิตใจสงบ มีสมาธิมากขึ้น รวมถึงทำให้ปัญหาด้านสุขภาพจิต ก็ค่อย ๆ หุเลาหุ และทุกครั้งเมื่อจะเดินทางมาสถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้ก็ได้ชวน เพื่อนสนิทมาด้วย จำนวน 2 คน ท้ายที่สุดบุคคลเหล่านี้ก็เกิดความเลื่อมใส ศรัทธาต่อแนวทางของพระวรวงศ์ วิริยโร หรือหลวงตาม้า จึงได้นับถือและ เข้าร่วมพิธีกรรมการบูชาพระมหาจักรพรรดิต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (ธันชพร ญาณกาย, 2567) รวมถึงการสวดบทพระคาถามหาจักรพรรดิเป็นประจำยังช่วยให้เกิดความยับยั้งชั่งใจไม่ให้ตนเองดื่มสุรา เบียร์ และเครื่องดื่มของมีน้ำตาลต่าง ๆ หลีกเลี่ยงการเที่ยวสถานบันเทิง รู้จักระมัดระวังคำพูดที่ไม่ดีก่อนพูด โดยเฉพาะ การพูดจาหยาบค้ายและการพูดจาที่ไม่ดีต่าง ๆ (ลลิตา บุญสุนทรกุล, 2567) การที่ความเชื่อและพิธีกรรมนี้สามารถตอบสนองคนในสังคมเมืองและคนรุ่นใหม่ ได้เป็นประเด็นที่น่าสนใจยิ่ง รวมถึงการถ่ายทอดสดทางยูทูปของสถานปฏิบัติ

ธรรมพุทธพรหมปัญญา สาขาอย่างงามในแต่ละครั้ง จะมีผู้เข้ารับชมจำนวนไม่ต่ำกว่า 200 คน โดยนับจากจำนวนการรับชมของผู้เข้าชมการแพร่ภาพสด ถือได้ว่ามีความน่าสนใจ เนื่องจากการอำนวยความสะดวกในการสดมนต์เจริญภาวนาให้แก่บุคคลวัยทำงาน หรือบุคคลที่ไม่สามารถเดินทางมาสดมนต์ที่สถานปฏิบัติธรรมในแต่ละสาขาของพระวรวงศ์ วิริยธโร หรือหลวงตาม้าได้

2. พิธีกรรมการหล่อพระสมเด็จทองคำปฐมบรมมหาจักรพรรดิ

พิธีกรรมการหล่อพระสมเด็จทองคำปฐมบรมมหาจักรพรรดิเป็นพิธีกรรมประจำเดือน โดยที่ในทุก ๆ เดือน สถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้จะจัดให้มีการหล่อพระ พระที่จัดหล่อ เช่น พระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิ พระผงจักรพรรดิ รูปเคารพหลวงปู่ทวด วัดช้างให้ราชบูรณาราม รูปเคารพหลวงปู่ดู่ วัดสะแก ฯลฯ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ผู้ศรัทธาจำนวนมากมารวมตัวกัน ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนามในเดือนกันยายน พ.ศ. 2566 ซึ่งตรงกับช่วงเวลาการจัดพิธีกรรมการหล่อพระสมเด็จทองคำปฐมบรมมหาจักรพรรดิ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

พิธีหล่อพระสมเด็จทองคำปฐมบรมมหาจักรพรรดิจัดขึ้นที่สถานปฏิบัติธรรมพุทธพรหมปัญญา สาขาอย่างงาม อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยพระวรวงศ์ วิริยธโร หรือหลวงตาม้า เป็นผู้นำในการประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีประกอบผู้เคารพศรัทธาที่ส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคน ประมาณ 20-30 คน และมีผู้ศรัทธาอีกส่วนหนึ่งที่ร่วมพิธีสวดพร้อมกันผ่านการแพร่ภาพแบบถ่ายทอดสดทางเพจเฟซบุ๊กและยูทูบ เครื่องประกอบพิธี ประกอบด้วยพระพุทธรูปจักรพรรดิทรงเครื่อง ภาพถ่ายหลวงปู่ดู่ พรหมปัญญา วัดสะแก บายศรี หมาก พลู น้ำชา อาหารคาว อาหารหวาน ผลไม้ ดอกไม้ เทียน รูปชันท้ามนต์ เทียนท้ามนต์ และสายสิญจน์ผูกโยงภายในสถานที่ประกอบพิธีกรรม สิ่งเหล่านี้ทางสถานปฏิบัติธรรมจัดเตรียมไว้ให้ นอกจากนี้ยังมีเครื่องประกอบพิธีที่ผู้เข้าร่วมพิธีเตรียมมาเอง คือ พระผงจักรพรรดิขนาดห้อยคอ โดยเลี่ยมกรอบแขวนกับสร้อยลูกประคำ

พิธีกรรมการหล่อพระสมเด็จทองคำปฐมบรมมหาจักรพรรดิ เริ่มขึ้นในเวลา 16.30 น. ลำดับของพิธีกรรม เริ่มต้นขึ้นเมื่อหลวงตาม้าเดินทางมาถึง

ปะรำพิธี จากนั้นประกอบพิธีบวงสรวงเทพยดา 16 ชั้นฟ้า 15 ชั้นดิน 14 ชั้นบาดาล 12 ท้องพระโรง เบื้องหน้าปะรำพิธี โดยผู้ที่ทำพิธีบวงสรวง คือ พระภิกษุสงฆ์ ผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพระวรวงศ์ วิริยโร หรือหลวงตาม้า ในระหว่างนั้นนายช่างนำแผ่นทองเหลืองที่ผู้เข้าร่วมพิธีร่วมกันเขียนชื่อ นามสกุล และวันเดือนปีเกิด ลงในเบ้าหลอม จากนั้นนายช่างเทน้ำทองเหลืองลงเบ้าหลอม สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมการปกครอง และในระหว่างที่นายช่างกำลังเทน้ำทองเหลืองลงในเบ้าหล่อพระนั้น พระวรวงศ์ วิริยโร หรือหลวงตาม้า นำอุบาสก อุบาสิกา และบุคคลผู้เข้าร่วมประกอบพิธีเททองหล่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมการปกครอง สวดบทพระคาถามหาจักรพรรดิ และบทอื่น ๆ เมื่อนายช่างเทน้ำทองเหลืองลงในเบ้าหล่อพระเสร็จสิ้น พระวรวงศ์ วิริยโร หลวงตาม้า สวดบท “ชยันโต” จำนวน 3 จบ เป็นอันเสร็จพิธีกรรม

ภาพที่ 3 ประรำพิธีการบวงสรวง
การหล่อพระสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมการปกครอง
(ที่มา : พัทธ รุจิรานันท์, 2566)

สัญลักษณ์ในพิธีกรรมการบูชาพระมหาจักรพรรดิ

สัญลักษณ์ในพิธีกรรมประกอบด้วย วัตถุสัญลักษณ์ และพิธีกรรมสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหาจักรพรรดิ ผู้วิจัยพิจารณาเห็นสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏร่วมกันอย่างมีนัยสำคัญทั้งจากพิธีกรรมการสวดมนต์เจริญภาวนา บทพระคาถามหาจักรพรรดิ และพิธีกรรมการหล่อพระสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมการปกครอง รายละเอียดดังนี้

1. พระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิ : วัตถุสัญลักษณ์ที่สื่อถึงอำนาจ บารมีของพระมหากษัตริย์ทั้งทางโลกและทางธรรม ในพื้นที่ของการประกอบ พิธีกรรม พระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิ คือ วัตถุสัญลักษณ์ที่ตั้งเป็นประธาน หรือเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรม เช่นเดียวกับพื้นที่ของศาสนสถาน เราจะทราบ ได้ว่าวัดหรือสถานปฏิบัติธรรมแห่งนั้นนับถือพระมหากษัตริย์ก็โดยปรากฏ องค์พระมหากษัตริย์ขนาดใหญ่ที่สุดในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน โดยประติมากรรมหรือรูปลักษณะของพระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิที่มีความงดงาม สีทองหรือขาววอลต์ตทอง สวมเครื่องทรงที่สลักเสลาประณีต งดงาม ประดับด้วยอัญมณีอันมีค่า พระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิ จึงสื่อถึง อำนาจบารมีของพระมหากษัตริย์ คือ ผู้มีบุญที่ถึงพร้อมด้วยธรรม ทศพิธ และอำนาจ

2. ภาพถ่ายหลวงปู่ พรหมปัญโญ วัดสะแก : วัตถุสัญลักษณ์ที่สื่อว่า พระมหากษัตริย์สถิตอยู่กับผู้ที่เคารพบูชาเพื่ออำนวยการ หลวงปู่ผู้เป็น ต้นกำเนิดการสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหากษัตริย์ และทำหน้าที่ สื่อถึง “การเป็นสื่อกลาง” (Medium) ระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์กับผู้ศรัทธา หลวงปู่เป็นผู้วิรูวิชาภูมิพระพุทธรเจ้าซึ่งทำให้เข้าถึงอำนาจ ศักดิ์สิทธิ์ สามารถปลุกเสกวัตถุมงคลพระมหากษัตริย์ อีกทั้งยังได้รจนาบท สวดพระคาถามหากษัตริย์ซึ่งบรรดาศิษย์ได้สวดบูชากันต่อมาราบปัจจุบัน นอกจากนี้ หลวงปู่ยังเป็นพระอาจารย์ของหลวงตาม้า คือ เป็นผู้ถ่ายทอด ศาสตร์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ให้แก่หลวงตาม้า ปัจจุบันหลวงตาม้าเป็น พระเถรจารย์ที่เป็นศูนย์กลางของความเชื่อนี้ ในพื้นที่ซึ่งเป็นกรณีศึกษาทั้ง 2 พิธีกรรม ปรากฏภาพถ่ายหลวงปู่ พรหมปัญโญ อย่างโดดเด่น เช่น ในพิธีกรรม การสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหากษัตริย์ ผู้สวดจะต้องตั้งภาพถ่าย หลวงปู่ พรหมปัญโญ (ซึ่งทางวัดเตรียมไว้ให้) ไว้ด้านหน้าตน ระหว่างสวด ผู้สวด จะจ้องมองไปที่ภาพนั้น ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เข้าสู่สมาธิได้เร็วขึ้น อีกนัยหนึ่งเพราะ หลวงปู่เป็นสื่อกลางของพระมหากษัตริย์ หลวงปู่จึงมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ในการเชื่อมผู้เคารพศรัทธาสู่บารมีของพระมหากษัตริย์ได้

3. การครอบวัตตุมงคลพระมหาจักรพรรดิ : พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการศรัทธาและการยอมรับอำนาจบารมีของพระมหาจักรพรรดิ ผู้ที่ไปปฏิบัติธรรมที่สถานปฏิบัติธรรมหลวงตาม้าจะได้รับการครอบวัตตุมงคล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระผง โดยหลวงตาม้าจะครอบให้แก่ผู้ศรัทธาด้วยตัวท่านเอง เมื่อได้รับการครอบวัตตุมงคลนั้นแล้ว ผู้ศรัทธาจะยกมือไหว้หรือกราบแสดง การยอมรับนับถือในพระมหาจักรพรรดิด้วยความยินดี วัตตุมงคลเหล่านี้ ผู้ศรัทธาจะต้องกำไว้ในมือเมื่อสวดพระคาถามหาจักรพรรดิทุกครั้ง เชื่อว่าการกำวัตตุมงคลเปรียบเสมือนการได้สัมผัสองค์พระมหาจักรพรรดิ ทำให้เกิดความรู้สึกใกล้ชิด เข้าถึงพลังอำนาจวิเศษที่ช่วยทำให้จิตเป็นสมาธิ และได้รับการบารมีจากพระมหาจักรพรรดิในการปกป้อง ค้ำครอง ฯลฯ ประหนึ่งเหมือนมี อาจารย์สถิตอยู่คู่ศิษย์ เพื่อรับฟังในสิ่งที่ศิษย์บูชาอ่อนน้อม นอกจากนี้ ผู้ศรัทธายังมีความเชื่อว่าวัตตุมงคลเหล่านี้ มีความศักดิ์สิทธิ์เพิ่มมากขึ้นเพราะ ได้รับการครอบผ่านหลวงตาม้าซึ่งเป็น “สื่อกลาง” และเป็น “ศูนย์กลาง” ของ ความเชื่อพระมหาจักรพรรดิ

4. การสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหาจักรพรรดิ : พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการบูชาอ่อนน้อมต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์พระมหาจักรพรรดิ ตามหลักปฏิบัติ ผู้ที่นับถือพระมหาจักรพรรดิ (หากมีเวลาและสะดวก) จะต้องสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหาจักรพรรดิวันละ 6 ครั้ง ดังนั้นผู้ที่ศรัทธาจึงต้องจดจ่ออยู่กับความเชื่อนี้ตลอดเวลา ในแง่หนึ่งการสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหาจักรพรรดิเป็นการบำเพ็ญเพียรธรรม เพราะต้องมีความตั้งใจ ความอดทน และมีสมาธิ อีกทั้งเมื่อพิจารณาจากบทสวด ซึ่งมีทั้ง การบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล 5 การแผ่เมตตา ฯลฯ กล่าวได้ว่า เป็นการบำเพ็ญเพียรธรรมตามหลักปฏิบัติในพุทธศาสนากระแสหลัก ในเวลาเดียวกัน เมื่อสวดมนต์ผู้ศรัทธาก็จะตั้งจิตอธิษฐานขอในสิ่งที่ปรารถนา จึงเป็นการอ่อนน้อมต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์พระมหาจักรพรรดิ เห็นได้จากบทอธิษฐานว่า “ด้วยสัจจะที่ลูกอธิษฐานขอหลวงปู่ วัตตุมงคล โปรดเมตตาารวมบุญน้อมนำกระแส

ความคล่องตัว ทั้งทางโลกและทางธรรม กระแสสัมมาชีพและกระแสโภคทรัพย์ แห่งพระมหากษัตริย์พรดิเข้ามาสู่ชีวิตประจำวันของลูกด้วยเทอญ”

วิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Turner, 1967, p.45-46) อธิบายเกี่ยวกับ “สัญลักษณ์ในพิธีกรรม” ว่าพิธีกรรมเป็นกระบวนการที่มีแบบแผน พิธีกรรมหนึ่ง ๆ เกิดจากการรวมตัวกันของวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ โดยสัญลักษณ์มีขั้วของความหมาย คือ ขั้วความรู้สึก (Sensory Pole) เป็นรูปแบบสัญลักษณ์ที่สื่อออกมาชัดเจน และขั้วอุดมคติ (Ideology Pole) เป็นระเบียบทางสังคม การจัดองค์กรทางสังคม บรรทัดฐานและค่านิยมที่ยึดถือกันเป็นระบบความสัมพันธ์ในสังคมนั้น

จากแนวคิดการศึกษาสัญลักษณ์ข้างต้น ผู้วิจัยนำมาประยุกต์วิเคราะห์สัญลักษณ์ใน “พิธีกรรมการบูชาพระมหากษัตริย์พรดิ” พบว่า ด้านขั้วความรู้สึก แก่นสำคัญ สื่อความหมายถึงการยอมรับบูชา ความศรัทธาในอำนาจบารมีของพระมหากษัตริย์พรดิในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจในการตอบสนองความปรารถนาทางโลก ประเด็นนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์จากพฤติกรรมสัญลักษณ์ การครอบวัดมุงคผลพระมหากษัตริย์พรดิ การสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถามหากษัตริย์พรดิ ซึ่งสื่อถึงการยอมรับในอำนาจบารมีและการยึดมั่นจดจ่ออยู่กับพระมหากษัตริย์พรดิ ทั้งผ่านการสวด การก่าวัดมุงคผลพระผงจักรพรดิไว้ในมือ นอกจากนี้บทสวดในพิธีกรรมสะท้อนความปรารถนาในเรื่องทางโลก การตอบสนองในเรื่องทางโลก อีกทั้งเมื่อพิจารณาพร้อมกับเรื่องเล่าของผู้ที่นับถือศรัทธาพระมหากษัตริย์พรดิในบริบทจริง ล้วนสื่อถึงการยอมรับ ความศรัทธา และความปรารถนาที่จะได้รับการเติมเต็มหรือตอบสนองในเรื่องทางโลกเป็นสำคัญ ส่วนด้านขั้วอุดมคติ พิธีกรรมนี้สื่อความหมายถึงอุดมคติเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด กรรม และภพภูมิ ประเด็นนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์จากบทสวดในพิธีกรรมที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 2 พิธีกรรม เช่น ในบทตั้งสัจจะอธิษฐานก่อนสวดมนต์เจริญภาวนา ความตอนหนึ่งว่า “ขอบารมีท่านน้อมกำลังจักรพรดิตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ขอบารมีท่านน้อมกำลังจักรพรดิมากำหนดไปในสามแดนโลกธาตุ โอปปาติกะ สัตว์มนุษย์ทั้งหลายที่ยังเวียนว่ายตายเกิด” ส่วนในบทพระคาถาพระมหากษัตริย์พรดิ

มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า “สี่สหัสสสุธรรมา” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของบทพระคาถาที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีความเชื่อว่าแผ่บุญกุศลไปทั่วทั้งสามแดนโลกธาตุ คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ นอกจากนี้ พิธีกรรมที่เป็นกรณีศึกษา คือ พิธีกรรมการหล่อสมเด็จองค์ปฐมบรมมहाจักรพรรดิก็เกี่ยวข้องกับความเชื่อพระพุทธรูปเจ้าห้าพระองค์ในภัทรกัลป์ องค์ปฐมบรมมहाจักรพรรดิองค์นี้ก็คือพระกฤษณ์โพธิ์พุทธเจ้า ซึ่งมีพระพุทธรูปทรงเครื่องจักรพรรดิสีขาวที่เรียกว่า “พระแก้วขาว” เป็นพระพุทธรูปประจำพระองค์ สื่อว่า พระมหากัจจกรพรรดิมีได้มีพระองค์เดียว แต่เกิดดับไปวัฏจักร ยิ่งกว่านั้น พระวรวงศา วิริยโร หลวงตาม้า (2566) ได้กล่าวว่า “การสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถาพระมหากัจจกรพรรดิสามารถแผ่กุศลและปรับภพภูมิให้แก่ดวงวิญญาณที่ตกทุกข์ได้ยาก” จากที่นำเสนอมาข้างต้นจะเห็นว่า อุดมคติที่อยู่เบื้องหลังพิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดิล้วนสื่อถึง “อุดมคติเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด กรรม และภพภูมิ”

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

เรื่องเล่าพระมหากัจจกรพรรดิมีพลวัตและเป็น “ต้นทาง” ของความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดิ ปัจจุบันพระมหากัจจกรพรรดิได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หนึ่งในระบบวัฒนธรรมไทย สัญลักษณ์ในพิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดิสื่อความหมายว่า ผู้คน (ส่วนหนึ่ง) ยอมรับ นับถือศรัทธาในอำนาจบารมีของพระมหากัจจกรพรรดิ ในขณะเดียวกัน เรื่องเล่าและพิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดียังทำหน้าที่สืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด กรรม และภพภูมิ ซึ่งเป็นกรอบทางวัฒนธรรมที่สำคัญของคนไทย

บทบาทของความเชื่อพิธีกรรมการบูชาพระมหากัจจกรพรรดิ ทำให้ผู้บูชา มีกำลังใจเพราะเชื่อมั่นที่พึ่ง หรือมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจโดยเฉพาะการนำพระผงจักรพรรดิกำไว้ในฝ่ามือขณะสวดมนต์ ทำให้ผู้สวดมีความรู้สึกว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองปกป้องรักษา ประกอบกับทำให้มีสมาธิ การสวดบทพระคาถามहाจักรพรรดิ ทำให้ผู้สวดบรรเทาความทุกข์ทางใจ รวมถึงทำให้เกิดความใกล้ชิดจิตพระพุทธรูปศาสนามากขึ้น สิ่งเหล่านี้เกิดจากวิถีปฏิบัติที่เน้น

การเข้าถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์จาก “ผัสสะ” หลากหลายรูปแบบ ได้แก่ การดู (มองรูปถ่ายหลวงปู่ พรหมปัญโญ) การสัมผัส (กัมพระผงพระมหากษัตริย์) การฟัง (พระธรรมเทศนา) และการสวด (ใช้สมอ สมานิ และการท่องสวดบทพระคาถาผ่านปาก)

เรื่องเล่าและพิธีกรรมการบูชาพระมหากษัตริย์ยังเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของพระพุทธศาสนาเพื่อให้ตอบสนองผู้คนในโลกสมัยใหม่ เห็นได้จากวัตรปฏิบัติที่ทั้งมีความเข้มงวดและยืดหยุ่นในบางคราว กล่าวคือ ผู้ที่มีความพร้อมทั้งในเวลาและโอกาสก็จะสวดบทคาถาพระมหากษัตริย์ 6 รอบต่อวัน ผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะดังกล่าวคล้ายกับหลักปฏิบัติการละหมาดในศาสนาอิสลาม การที่ผู้ศรัทธาได้จดจ่ออยู่กับศาสนาตลอดเวลา ทำให้ผู้อยู่ในห้วงทุกขมียึดมั่นหรือมีพึงพิงทางใจ

เมื่อพิจารณาการสร้างสรรค์เรื่องเล่าและพิธีกรรมการบูชาพระมหากษัตริย์ พบว่าความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวเป็นคติชนที่สร้างสรรค์จากรากทางวัฒนธรรม กล่าวคือ พระมหากษัตริย์มีต้นทางที่เป็นหลักฐาน เชื่อถือได้จากเอกสารลายลักษณ์เก่าแก่ แต่ได้รับการปรุงแต่ง ตีความ เชื่อมโยง กระทั่งพระมหากษัตริย์ได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หนึ่ง ในส่วนพิธีกรรมการบูชาพระมหากษัตริย์นั้นก็ได้รับประยุกต์มาจากธรรมเนียม วัตรปฏิบัติในพุทธศาสนากระแสหลัก แต่ได้เพิ่มอำนาจบารมีในการตอบสนองเรื่องทางโลกเพื่อดึงดูดผู้คนให้เข้าวัดและสนใจปฏิบัติธรรม ทั้งนี้ เมื่อผู้คนได้ใกล้ชิดศาสนาก็ย่อมเกิดปัญหาเรียนรู้ในธรรมะต่อไป กรณีข้างต้นสอดคล้องกับข้อค้นพบของอภิวัฒน์ สุธรรมดี (2560, น.301) ที่พบว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยสร้างสรรค์ขึ้นโดยประยุกต์รากทางวัฒนธรรมของไทย โดยนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในเอกสารลายลักษณ์และมุขปาฐะมาเป็นฐานในการสร้างพิธีกรรมการบูรณาการความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยให้ “พระพรหม” เป็นตัวเชื่อม ฯลฯ ส่วนพิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยพระภิกษุสงฆ์ก็ได้ประยุกต์ธรรมเนียม และวัตรปฏิบัติในพุทธศาสนากระแสหลัก เช่น มีการนั่งสมาธิ สวดมนต์ ทำสังฆทาน ฯลฯ นอกจากนี้ ยังสร้างสรรค์พิธีกรรมที่ตอบสนองในเรื่องทางโลก เช่น พิธีกรรม

สวดขอเงินพระพรหม เพื่อดึงผู้คนให้เข้าวัดในเบื้องต้น ซึ่งจะเป็นการเปิดโอกาส
ให้ผู้คนได้เรียนรู้ “พรหมวิหารธรรม” อันเป็นแก่นหลักของลัทธิพืธีต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ทิพย์จักร. (2556). *ปาฏิหาริย์กรรมฐาน หลวงปู่ดู่ พรหมปัญโญ*. โรงพิมพ์พิมพ์ดี การพิมพ์.
- ธนัชพร ญาณกาย. (นักศึกษาศาสาวิชาการศึกษาภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย). สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2567
- วันบันเทิง-one บันเทิง. (2565). *สวดพระคาถมหาจักรพรรดิ 21 จบ ทุกวัน*. สืบค้น 2 พฤษภาคม 2566. จาก <https://www.facebook.com/reel/3188515298142777>
- พระไตรปิฎกฉบับหลวง. (2560). *พระไตรปิฎก เล่มที่ 15 : พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 7*. สืบค้น 2 พฤษภาคม 2566. จาก <https://84000.org/tipitaka/attha/v.php?B=15&A=3452&Z=3473>
- พระธรรมโกศาจารย์ อนุจารีเถระ. (2519). *ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ*. สถาบันส่งเสริมพุทธศาสนา.
- พระวรวงศ์ วิริยธโร (หลวงตาม้า). (2566). (เจ้าอาวาสวัดพุทธพรหมปัญโญ ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่). สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2566.
- พัชร รุจิรานันท์. [ผู้ถ่ายภาพ]. (2566). *ประรำพิธีการบวงสรวงการหล่อพระ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกจักรพรรดิ* [ภาพถ่าย]. มหาวิทยาลัยราชภัฏ บ้านสมเด็จเจ้าพระยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาวิชา ภาษาไทย.
- _____. [ผู้ถ่ายภาพ]. (2567). *อุบาสก และอุบาสิกา ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม การสวดมนต์เจริญภาวนาบทพระคาถมหาจักรพรรดิ* [ภาพถ่าย]. มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาวิชาภาษาไทย.

- ลลิตา บุญสุนทรกุล. (นักศึกษาศาสาวิชาการศึกษาการปกครอง คณะสังคมศาสตร์
วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏ
ราชวิทยาลัย). สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2567.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2551). *งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ*. มติชน.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2549). จิตรกรรมฝาผนังเรื่องท้าวมหาชมพู พระอุโบสถ
วัดนางนองวรวิหาร. *ว.เมืองโบราณ*, 32(3), 33.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2563). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์
ตำนาน - นิทานพื้นบ้าน*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เวสสะ เศรษฐี. (2563). *พระคาถามหากัจจกรพรรดิ (9 จบ) พร้อมคำอ่าน
สวดภาวนาทุกวัน บุญจะส่งผลในทันที*. สืบค้น 2 พฤษภาคม 2566.
จาก <https://www.youtube.com/watch?v=2TThc3B1CPI>
- อภิวัฒน์ สุธรรมดี. (2560). *ลัทธิบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย : พลวัตของ
ตำนานความเชื่อและพิธีกรรม*. [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- Turner, V. (1967). *The Forest of Symbol: Aspects of Ndembu Ritual*.
Cornell University Press.